

Receptarea literaturii spaniole în spațiul cultural românesc

Sergiu Pavlicencu

Ca urmare a discuțiilor și a polemicilor în jurul „crizei literaturii comparate” și a obiectului său de studiu, în ultimele decenii s-a conturat, atât în teorie, cât și în practică, o direcție de cercetare, în care accentul se deplasează, de la studierea influențelor, - axată, cu precădere, pe factorul emițător, caracteristică pentru comparatismul tradițional de tip francez, - spre investigarea efectelor produse asupra literaturii receptoare și a funcției lor reformatoare. Această schimbare de perspectivă a determinat o redefinire și o actualizare a unui șir de noțiuni și concepte ale comparatismului tradițional (influență, imitație, sursă, model, doxologie, mezologie etc.), precum și a cunoscutei concepții a lui I.Tânianov despre sistemul literar, aplicată cu succes, în ultima vreme, și în studiile despre receptare. Receptarea unei opere, a creației unui scriitor sau a unei întregi literaturi într-un alt spațiu cultural reprezintă, de fapt, o schimbare a funcției lor constructive la trecerea din sistemul literaturii emițătoare în sistemul literaturii receptoare.

Consolidarea acestei orientări în comparatism s-a produs atât sub influența teoriilor moderne ale comunicării, inclusiv a „dialogismului” bahtinian, relativ târziu asimilat în Occident, cât și, mai ales, a „esteticii receptării”, promovate, și în teorie, și în practică, de Școala de la Konstanz, în cele două formule: una, de factură istorică, reprezentată de H.R. Jauss, și alta, de natură structuralistă, în frunte cu W. Iser. „Estetica receptării” a avut un impact specific nu numai asupra istoriografiei literare, în general, dar și asupra comparatismului, în special. Școala de la Konstanz a relansat, într-o formulă actualizată și modernizată, unele concepte mai vechi ale fenomenologiei, hermeneuticii, structuralismului praghez, sociologiei literare, introducând o nouă terminologie, ce a permis o anumită înnoire a cercetării comparatiste, inclusiv a problemei receptării, regândite ca proces comunicativ, ca un schimb de experiență între literatura națională și literaturile străine. Despre impactul „esteticii receptării” asupra comparatismului din ultimele decenii vorbesc atât numeroasele studii, axate pe problema receptării unor valori artistice dintr-o literatură în alte spații sau arii culturale, cât și încercările de teoretizare a acestor aspecte noi ale cercetărilor comparatiste. Din „întâlnirea” cu „estetica receptării”, comparatismul a ieșit mai consolidat atât în plan teoretic, cât și în plan practic.

Examinarea diferitelor concepții și puncte de vedere asupra cunoașterii și receptării operei literare și a unui șir de studii despre receptare, sub aspectul lor tipologic, realizate pe parcursul ultimelor decenii, ne-a permis elaborarea unui model de cercetare a receptării unei literaturi naționale în alt spațiu cultural, pe care l-am aplicat la un caz concret: receptarea literaturii spaniole în spațiul cultural românesc. Modelul poate fi utilizat și la studierea receptării oricărui

altor opere sau literaturi în diferite spații și arii culturale și lingvistice. Astfel, receptarea unei literaturi naționale într-un alt spațiu cultural se produce la trei niveluri principale: 1) nivelul traducerilor; 2) nivelul interpretării critice; 3) nivelul creației originale. Deși, desigur, pot fi evidențiate și alte modalități ale receptării, bunăoară, cea a raporturilor și a interacțiunii literaturii cu celelalte arte (pictura, muzica, arta cinematografică etc.).

1. Receptarea operei traduse într-un alt spațiu literar se deosebește de receptarea ei în țara de origine. Cercetătorul-comparatist studiază nu atât operația traducerii ca atare, cât funcționalitatea operei traduse în cadrul altui sistem literar, căutând să răspundă la un șir de întrebări: când, cine, de ce, în ce împrejurări a tradus opera, ce loc și de ce ocupă ea în noul sistem literar, ce modificări poate antrena, eventual, în literatura receptoare, căror necesități ale acesteia răspunde. Specificul existenței operei traduse rezidă, prin urmare, în maniera ei de funcționare într-un alt spațiu literar, unde poate îndeplini un șir de funcții noi, în comparație cu existența sa în literatura emițătoare. Deși, după cum spunea M. Kogălniceanu, „traducțiile nu fac o literatură”, ele pot contribui, într-o măsură mai mare sau mai mică, la dezvoltarea ei, modelând sau impulsionând constituirea unor specii și genuri literare noi, stimulând unele orientări sau direcții, în funcție de gradul de integrare în noua literatură. Cercetătorul operei traduse ia în considerare, de asemenea, și ceea ce s-a numit „discursul de escortă”, și „discursul de meditație”, ce pot însoți traducerea.

Prima traducere românească din proza spaniolă - *Ceasornicul domnilor*, de Antonio de Guevara, - a devenit o operă clasică a literaturii noastre, datorită traducerii realizate la începutul secolului al XVIII-lea de către cărturarul umanist Nicolae Costin. O altă traducere de la sfârșitul secolului al XVIII-lea - *Criticonul* lui Gracián - s-a înscris, de asemenea, într-un mod firesc, în procesul de receptare a literaturii străine culte, stimulând orientarea spre ficțiune și fiind în consonanță cu constituirea unor tendințe barochizante în literatura română a epocii. *Celestina*, cu elementele sale picarești, dar, mai ales, *Lazarillo de Tormes*, opere traduse în secolul al XIX-lea, au contribuit la orientarea literaturii române spre realism și roman, prin asimilarea și valorificarea unui șir de procedee și strategii ale narațiunii de tip picaresc. Traducerile din literatura spaniolă, realizate în secolele XVIII-XIX, demonstrează, totodată, conștientizarea, de către traducători, a rolului și a importanței traducerilor pentru dezvoltarea literaturii naționale.

Istoria traducerilor românești ale capodoperei lui Cervantes, *Don Quijote*, de la tălmăcirea lui I. Heliade Rădulescu după versiunea franceză a lui Florian, trecând prin cea realizată direct din spaniolă de junimistul Șt. Vârgolici și prin alte încercări, mai mult sau mai puțin reușite, până la ultima, aparținând lui I. Frunzetti și E. Papu, ilustrează, de fapt, evoluția ascendentă și etapele principale ale receptării literaturii spaniole în spațiul cultural românesc.

Intensificarea și diversificarea în secolul al XX-lea a traducerilor din literatura spaniolă, prin transpunerea în limba română a tot mai multor creații - nu numai din proza, dar și din dramaturgia clasică și contemporană și din lirica spaniolă, - a

înlesnit familiarizarea cititorului român cu cele mai reprezentative opere ale geniului hispanic, la care și-au dat concursul numeroși hispaniști, contribuind la apropierea firească și la o mai bună cunoaștere, la noi, a literaturii unei țări latine, al cărei destin istoric și cultural prezintă atâtea asemănări cu cel al poporului român.

2. Receptarea „reproductivă”, adică cea a criticului și a cercetătorului literar, este, spre deosebire de receptarea „pasivă” a cititorului comun, o activitate creatoare care, în cazul unei opere sau a unei literaturi străine, comportă un șir de particularități specifice în raport cu receptarea critică a unei opere din cultura din care face parte criticul, aspect ce trebuie luat neapărat în considerare în studiile despre receptare. Reprezentând o „critică a criticii”, asemenea studii se apropie, totuși, mai mult de lucrările de tip istorico-literar. Examinând mai multe puncte de vedere asupra receptării critice, putem conchide că se impune o delimitare mai clară a criticii literare de cercetarea literară propriu-zisă, în sensul că nu orice critică literară este similară cu cercetarea științifică a literaturii, ci doar cea destinată specialiștilor, pe care am putea să o calificăm drept critică literară academică, corespunzând termenului de „criticism” din spațiul anglo - american.

Cercetarea receptării critice a literaturii spaniole în spațiul cultural românesc confirmă dezvoltarea ascendentă a hispanisticii noastre, ale cărei începuturi trebuie căutate în primele încercări ale scriitorilor și oamenilor de cultură români de a judeca și aprecia unele opere sau autori spanioli, pionieratul aparținându-i lui I. Heliade-Rădulescu, urmat, într-un fel sau altul, de abordarea fenomenului literar hispanic de către M. Kogălniceanu, B. Petriceicu Hasdeu ș. a. Contribuția cea mai importantă, în perioada începuturilor hispanisticii noastre, aparține junimistului Șt. Vârgolici, ca autor al *Studiilor asupra literaturii spaniole*, dedicate unor figuri de vârf ale Secolului de Aur (Cervantes, Lope de Vega, Calderón). Numărul 7 al „Noii Reviste Române”, din 1916, dedicat în întregime lui Cervantes, reprezintă, prin diversitatea și nivelul materialelor semnate de E. Lovinescu, T. Vianu, D. Caracostea, un pas înainte în evoluția studiilor hispanice și trecerea la o nouă perioadă în dezvoltarea acestora. Iar studiul lui D. Caracostea despre *Don Quijote* se înscrie printre lucrările de referință ale cervantisticii românești.

Cele mai relevante realizări ale hispanisticii noastre din perioada interbelică aparțin lui N. Iorga și Al. Popescu-Telega. Capitolele despre literatura spaniolă din monumentală lucrare în trei volume a lui N. Iorga *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și legăturile lor* ar putea fi considerată drept o primă istorie românească a literaturii spaniole, marcată, desigur, de metoda specifică de abordare a fenomenului literar de către marele nostru istoric, la al cărui îndemn a fost creată și prima catedră de literatură spaniolă, ocupată de profesorul Al. Popescu-Telega - cel mai cunoscut hispanist român din perioada interbelică. Deși având mai mult un caracter de popularizare, lucru firesc la începutul oricărei activități științifice, numeroasele lucrări ale lui Al. Popescu-Telega, dedicate celor mai diverse aspecte ale literaturii spaniole clasice și moderne, au contribuit la consolidarea pozițiilor hispanisticii românești, deschizând noi perspective pentru cercetările ulterioare. Pe această linie se înscrie și activitatea

lui Al. Ciorănescu, autorul primei micromonografii românești despre Calderón și unul dintre recunoscuții cercetători ai barocului spaniol. Totodată, trebuie evidențiate, în mod special, încercările lui N. Iorga, Al. Popescu-Telega, Al. Ciorănescu ș. a. de a stabili și cerceta un șir de asemănări între istoria și literatura celor două extreme ale latinității europene, tendință caracteristică și pentru Mircea Eliade. Aceasta se explică și prin asemănarea situației istorice și culturale a României și a Spaniei de la începutul secolului nostru (dar am putea spune - și de mai târziu), situație în care atât intelectualii spanioli, cât și confrății lor români au elaborat și au propus diverse concepții istorice, filosofice, artistice, ce ar fi putut sugera o regenerare a țărilor lor, fie prin „europenizare”, fie prin păstrarea specificului național și a tradiționalismului, dar, în ambele cazuri, accentul punându-se pe încrederea în forțele spirituale creatoare ale celor două popoare. Printre alte contribuții serioase la interpretarea literaturii spaniole, se înscriu și cele aparținând lui I. M. Sadoveanu, I. Iordan, N. Façon, I. Pillat ș. a.

Hispanistica românească cunoaște o adevărată înflorire și apreciere națională și internațională în perioada postbelică, prin lucrările lui T. Vianu, G. Călinescu, P. A. Georgescu și prin cele ale câtorva generații de discipoli ai lor. Valoarea lucrărilor lui T. Vianu în domeniul teoriei și practicii literaturii comparate este incontestabilă, iar, în contextul hispanisticii românești, am putea spune că meritul lui principal e cel de a-și fi elaborat și aplicat principiile sale metodologice într-un șir de studii, inclusiv în baza operelor unor scriitori spanioli (Cervantes, Calderón, Lope de Vega ș.a.). Prin volumul *Impresii asupra literaturii spaniole* și prin alte lucrări despre scriitorii spanioli, G. Călinescu a oferit cea mai completă și sintetică contribuție românească la interpretarea fenomenului literar hispanic, marcată de o abordare personală și originală în concordanță cu accepția sa privind condiția și statutul unui adevărat istoric literar. Veteranul hispanisticii românești contemporane, P.A. Georgescu, de la primul volum, *Teatrul spaniol clasic*, până la *Valori hispanice în perspectivă românească*, a realizat un ansamblu de exegeză hispanică, recunoscută atât în plan național, cât și în plan internațional. Abordările lui P.A. Georgescu sunt cu atât mai prețioase, cu cât cercetătorul a elaborat, prin lucrările sale, un corp de doctrină exegetică hispanistă, cu fundamentare epistemologică și cu ample ieșiri nu numai în estetică și în teoria literaturii, dar și în literatura comparată, de unele dintre acestea din urmă fiind legată și tema cercetării noastre. Hispanistica românească din ultimele decenii s-a îmbogățit și printr-un șir de lucrări de valoare aparținând lui S. Mărculescu, I. Georgescu, A. Ionescu, D. Dumitrescu-Sârbu, V. Ivanovici, D. Diaconu, D. Păcurariu și mulți alții.

Mult mai modestă e receptarea literaturii spaniole la nivelul interpretării critice în spațiul românesc de la Est de Prut, la care și-au dat concursul unii critici și scriitori din Republica Moldova, în special M. Cimpoi, precum și câțiva hispaniști universitari. În această contribuție, se înscriu și lucrările autorului acestui studiu.

3. La nivelul creației originale, cel ce receptează opera literară e scriitorul - el însuși producător de alte opere. Cunoașterea unei opere sau a unei literaturi de către un scriitor înseamnă, totodată, și asimilarea ei, care se poate manifesta sub cele mai diverse forme, inclusiv se poate materializa în crearea unei opere noi, prin

preluarea, valorificarea, reinterpretarea unor teme, motive, forme, procedee etc. din opera sau din literatura receptată, determinând, în funcție de intenția și de talentul autorului, și gradul de originalitate al noii opere. Între opere sau literaturasursă și cea originală, inspirată de aceasta, ca un fel de faze sau etape ale receptării create, se situează traducerea, plagiatul, pastișa, adaptarea, localizarea, prelucrarea etc. Într-un asemenea demers comparatist, intertextualitatea devine o formă specifică a receptării create a scriitorului. Ca și în cazul traducerilor, intermediarii pot juca un rol important în modificarea elementelor receptate.

Receptarea create a literaturii spaniole și-a găsit expresia în mai toate genurile și speciile literare, cultivate de scriitorii români. Un tablou variat al prezențelor spaniole se desprinde din proza eminesciană (teme, motive, personaje, simboluri, imagini etc.), valorificate în mod creator în spiritul poezic (neo) romantice. Tema quijotismului sau cea a războiului civil din anii 1936-1939 sunt alte dovezi ale receptării create. Dar cea mai relevantă modalitate de receptare a literaturii spaniole, la nivelul creației originale, reprezintă, după părerea noastră, asimilarea și valorificarea tradițiilor genului picaresc, care poate fi demonstrată prin *Istoria unui galbân*, de V. Alecsandri, și *Peregrinul transilvan*, de I. Codru Drăgușanu. O formă specifică a acestui tip de receptare poate fi considerată și memorialistica de călătorie (notele și jurnalele de călătorie în Spania ale lui M. Kogălniceanu, N. Iorga, A. Marino ș. a.).

În domeniul dramaturgiei, cele mai reprezentative opere dramatice românești de inspirație spaniolă sunt *Amor și viclenie*, de I. Negruzzi, *Dreptatea domnească, sau Porcarul și mărița sa vodă*, de V. A. Urechia, *Dona Diana*, de C. Petrescu, unele piese ale lui V. Eftimiu ș. a. Deși gradul lor de originalitate în raport cu modelele spaniole este diferit, ele au contribuit, într-o măsură mai mare sau mai mică, la dezvoltarea dramaturgiei noastre naționale. În acest context, ar merita să fie cercetată, poate, și opera dramatică a lui V. Alecsandri.

În ceea ce privește accentele sau prezențele spaniole în poezia română, acestea oferă un alt tablou, nu mai puțin variat și interesant, al receptării create, ilustrat prin poeziile de inspirație spaniolă ale lui V. Alecsandri, A. Depărățeanu, M. Eminescu, A. Macedonski, M. Radu Paraschivescu, M. Sorescu ș. a. De asemenea, în opera poezilor români din Republica Moldova atestăm un șir de creații de inspirație spaniolă, precum în poezia lui Em. Bucov și L. Deleanu, dar și în cea a lui Gr. Vieru, E. Loteanu, I. Hadârcă, Gh. Vodă ș.a.

La recepción de la literatura española en el espacio cultural rumano

El autor propone un modelo de investigación de la recepción de una literatura nacional en otro espacio cultural según el cual la recepción de los fenómenos literarios se produce, generalmente, a tres niveles principales: 1) al nivel de la traducción, 2) al nivel de la interpretación crítica y 3) al nivel de la creación original. El modelo propuesto se demuestra en base de la recepción de la literatura española en el espacio cultural rumano, aunque dicho modelo es aplicable a la investigación de la recepción en varios otros espacios literarios y culturales.